

**BOLALARNING INTELEKTUAL RIVOJLANISHIDA
PSIXOLOGIK QO‘LLAB-QUVVATLASH USULLARI**

Matyakubova Maloxat Nurullayevna

Xorazm viloyati Tuproqqal'a tumani

6-son AFCHO'SMUO'TM psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bolalarning intellektual rivojlanishida psixologik qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati, bilish jarayonlarini rivojlantirish usullari hamda oila va ta’lim muassasasining o‘rni yoritiladi. Shuningdek, bolaning tafakkur, xotira, diqqat va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar:Intellektual rivojlanish, psixologik qo‘llab-quvvatlash, bola psixologiyasi, tafakkur, xotira, diqqat, qobiliyat, motivatsiya, ta’lim.

KIRISH

Bolalarning intellektual rivojlanishi ularning bilim olish, fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatining shakllanish jarayonidir. Ushbu jarayon bolaning kelajakdagi muvaffaqiyati va shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Psixologik qo‘llab-quvvatlash bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish, qiziqishlarini rivojlantirish va bilish jarayonlarini faollashtirishga xizmat qiladi. Qo‘llab-quvvatlovchi muhit mavjud bo‘lganda bola yangi bilimlarni osonroq o‘zlashtiradi.

Bolaning intellektual rivojlanishida diqqat, xotira va tafakkur muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayonlarni rivojlantirish uchun interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar va mantiqiy mashqlardan foydalanish samarali natija beradi. Shuningdek, ijodiy faoliyat ham intellektual rivojlanishga katta ta’sir ko‘rsatadi. Rasm chizish, hikoya tuzish, konstruktor o‘yinlari va musiqiy mashg‘ulotlar bolaning tasavvuri va fikrlashini boyitadi. Psixologik jihatdan rag‘batlantirish usuli ham muhim ahamiyatga ega. Bolaning kichik yutuqlarini e’tirof etish va uni qo‘llab-quvvatlash motivatsiyani oshiradi.

Oila muhiti bolaning intellektual rivojlanishida asosiy omillardan biridir. Ota-onaning farzandi bilan muloqoti, kitob mutolaasi va birgalikdagi faoliyati bolaning dunyoqarashini kengaytiradi. Ta’lim muassasasida esa pedagog va psixologlarning individual yondashuvi bolaning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalar ham intellektual rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ta'limiy dasturlar va interaktiv platformalar bolalarning qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Biroq raqamli vositalardan me'yorida foydalanish muhimdir. Mutaxassislarining ta'kidlashicha hozirga qadar hammaga ma'qul bo'lgan an'anaviy pedagogik-psixologik metodlar o'qishda va korreksion ishlarda o'z kutgan natijalarini bermayotganligi tufayli yangi metodlarni izlash zarurati paydo bo'ldi. Ushbu avj olib borayotgan muammolarni tezroq oldini olish va samarali bartaraf etish masalasi bugungi kunning eng dolzarb muammosi bo'lib qoldi.

O'qishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq muammolarga kimlar duch kelmoqda? Ular umumiy maktablarda bilim olib kelayotgan oddiy sinf o'quvchilari. Ular ko'pincha bir yoki bir necha fandan (asosan og'zaki) yaxshi natijalarga ega bo'lishga harakat qiladi. Lekin yozish, o'qish va matematika borasida sezilarli darajada muammo va qiyinchiliklarga duch kelinmoqda. Oxirgi yillarda ko'pgina pedagogik, psixologik tadqiqotlar aynan ta'limdagi qiyinchiliklarning kelib chiqishi va uni bartaraf etish sabablari va mexanizmlarini o'rganish bilan bog'liq bo'lmoqda. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatib turibdiki bolalarning oliy psixik funksiyalarning parsial ya'ni qisman rivojlanishida ortda qolishi bilan bog'liq sabablarga borib taqaladi. Ushbu muammolarni ishonchli va samarali aniqlashda neyropsixologiya, neyropedagogika alohida ahamiyat kasb etadi.

A.R. Luriya va uning izdoshlari tomonidan olib borilgan ishlar natijasida oliy psixik funksiyalarning tuzilishi va uning lokalizatsiyasi faoliyati natijasida o'qish va yozishni amalga oshirilishi uchun miyaning dasturlash, ixtiyoriy boshqarish (III-blok, miyaning peshana qismi) hamda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash qismi (II-blok miyaning ensa qismi) hamkorligida amalga oshirilishi tadqiqotlar natijasida aniqlangan. Bunda miyaning energetik ya'ni miyaning quvvatini ta'minlovchi qismi (I-blok miyaning ustun (stvol qismi)ning ham ahamiyati katta hisoblanadi.

A.R. Luriya o'z nazariyasida inson miyasini murakkab bir tuzilishga egaligi va u uch blokdan (zonadan) iborat bo'lib, har bir blok har xil yosh davrlarida va bosqichlarida shakllanishini ta'kidlab o'tgan. Ular quyidagicha o'rganiladi: I-blok, energetik yoki miyaning quvvati bloki hisoblanadi. Ushbu miyaning qismi bola ona qornidan boshlab bola 2-3 yoshga to'lgunga qadar shakllanib, o'zida retikulyatsion formatsiya va organizmning yoki biror a'zoning hayotiy faollik darajasi hamda tetiklikligi uchun javob beradi.

II-blok, axborotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash bloki uch yoshdan boshlab 7-8 yoshlarni o'z ichiga oladi. Ushbu qismga miyaning ikki yon chakka, bosh orqa yuqori va bosh orqa zonalarini o'z qamroviga oladi. Ushbu miya qismi psixik faoliyatning operatsion-texnik jihatdan ta'minlash uchun xizmat qiladi.

III-blok, dasturlash, ixtiyoriy boshqarish va nazorat bloki 7-8 yoshdan boshlab 12-15 yoshgacha shakllanib, boshning peshana zonasini o‘z ichiga olib, umumiy qilib aytganda inson xulq-atvori va xatti-harakati muvofiqligi uchun javob beradi. Ushbu blokning to‘liq yetilish davri to 20-21 yoshgacha davom etadi.

Yuqoridagi ma’lumotlar bizga yozish, o‘qish, matematik vazifalar, og‘zaki nutq va uni tushunish kabi vaziyatlar oliy psixik funksiyalar ya’ni, murakkab funksional tizim bosh miya va uning funksional komponentlariga tayangan holda o‘z faoliyatini amalga oshishi haqida ma’lumot beradi. Fonematik eshitish qobiliyati, tovushlarni ajrata olish, og‘zaki nutq, yozuv va o‘qishni o‘zlashtirish, ko‘rishga oid analiz funksiyasi harf, so‘zlarni tanish, ularni esda saqlash va matnni o‘qishda muhim o‘rin egallaydi.

Har bir bolaning psixik rivojlanishi genetik individual tarzda shakllanib, ularning psixik funksiyalarining rivojlanishi uzoq davom etuvchi jarayon bo‘lib, bir funksiya oldinroq boshqalari esa keyinroq shakllanishini hech kimga sir emas. Shu bois bir bolada ko‘rishga, eshitishga oid o‘zlashtirish boshqasida esa muhitni tasavvur qilish imkoniyatlari shakllangan bo‘lib, har bir bolaning faoliyati, harakati hamda intilishi bir-biriga o‘xshamaydi va bularning ba’zilar oldinroq ba’zilar esa keyinroq rivojlanadi. Aynan miyaning ushbu tarkibiy qismi boladagi ustun va zaif tomonlarini kompensatsiya qila olmasligi natijasida ijtimoiy talablarga muvofiq bo‘la olmayotgani, qiyinchiliklarga duch kelayotganini bizga aynan qaysi jihatlariga birinchi navbatda e’tiborni qaratishimiz kerakligini bildiradi.

Bu kabi muammolarni oldini olish albatta maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan boshlanishi, o‘zining ijobiy natijasini beradi. Bunday muammoli bolalarga kuchliroq motivatsiya, emotsional qiziqtirish (o‘z kuchi va qobiliyatiga undovchi rag‘batlantiruvchi so‘zlar) va vazifalarni miqdorlash sezilarli darajada yordam beradi. Hattoki bunday bolalarga faoliyatni o‘zgartiruvchi vaziyatlar ham foydali hisoblanadi. Faoliyatni o‘zgartiruvchi vaziyatlar jismoniy mashqlar, harakatli o‘yinlar orqali amalga oshirilishi ham mumkin.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni intellektual rivojlantirishda neyropedagogik va neyropsixologik bilimlarning o‘rni beqiyos hisoblanadi. Chunki neyropedagogik, neyropsixologik yondashuv bizga oliy psixik funksiyalarning o‘rganib bolalarning kuchli va zaif tomonlarini o‘z vaqtida aniqlash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga, guruh yoki individual tarzda korreksion ishlarni samarali tashkil qilish orqali mavjud muammolarni yaxshilashga yordam beradi. Neyrokorreksion mashqlar tizimli ravishda to‘g‘ri tashkil etilsa, bolaning intellektual rivojlanishida yutuqlarga erishish mumkin.

Neyrokorreksion mashqlarning aksariyat qismi jismoniy mashqlar hamda bolalarning harakatchanlik faolligini oshirishga yo‘naltirilgan mashqlardan

iboratligiga e'tibor qaratsak, jismoniy tarbiyaning bola intellektini rivojlantirishda samarali vosita ekanligiga ishonch hosil qilamiz. Ushbu muammoni ijobiy hal etishni ko'plab omillar, jumladan, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy rivojlanishi va maktabgacha yoshdagi bola shaxsini intellektual rivojlantirishda jismoniy tarbiya, jismoniy mashqlarning ahamiyatligini ilmiy asoslash zarur.

Tarixiy tajriba zamonaviy maktabgacha ta'lim uchun muhim pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, yosh bolalarning boshlang'ich ta'limi va tarbiyasi haqidagi ko'plab qimmatli pedagogik g'oyalarni o'zida mujassam etgan. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi haqidagi o'tgan yillardagi pedagogik fikrga tayanmasdan, bu mumkin emas. bugungi kunda maktabgacha pedagogika oldida turgan muammolarning muvaffaqiyatli rivojlanishi bo'lishi mumkin.

Hozirgi maktabgacha pedagogikada maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashning mohiyati haqidagi nazariyotchi va amaliyotchilar ega bo'lgan bilimlarning to'liqligi bilan bolaning psixofizik rivojlanishidan xabardorligi o'rtasida bog'liqlik mavjud.

Rivojlanishning tarixiy bosqichlari va qonuniyatlari maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida jismoniy tarbiyaning o'rni borasidagi nazariya va amaliyotni chuqur o'rganish, tahlil etish, baholash kelgusidagi vazifalarni belgilash imkonini beradi.

Shuningdek, bolalarning intellektual rivojlanishida individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati va bilimni o'zlashtirish darajasi turlicha bo'lgani sababli ularga mos metodlarni tanlash zarur. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, bolaning erkin fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon yaratish uning intellektual salohiyatini rivojlantiradi. Shu sababli bolalarni savol berishga, izlanishga va muammolar ustida mustaqil fikrlashga rag'batlantirish muhimdir.

Muloqot jarayoni ham intellektual rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi. Kattalar bilan mazmunli suhbatlar, kitob mutolaasi va fikr almashish bolaning lug'at boyligi hamda tafakkurini rivojlantiradi. Bundan tashqari, emotsional barqarorlik ham bilish jarayonlari samaradorligiga ta'sir qiladi. Qo'rquv, stress yoki haddan tashqari bosim bolaning diqqat va xotira faoliyatini pasaytirishi mumkin. Shu bois bolaning ruhiy holatini qo'llab-quvvatlash muhimdir. Sport va jismoniy faollik ham intellektual rivojlanish bilan chambarchas bog'liq. Faol harakat miya faoliyatini yaxshilaydi va bolaning diqqatini kuchaytiradi. Umuman olganda, bolalarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda oila, maktab va psixologlarning hamkorligi muhim bo'lib, sog'lom psixologik muhit va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bolaning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarning intellektual rivojlanishida psixologik qo‘llab-quvvatlash ularning bilish faoliyatini faollashtirish, qobiliyatlarini rivojlantirish va barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullo Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom. - T.: Fan, 1994. - 293b.
2. Abdullayeva Sh. A. Sportchilarning tarbiyalanganlik darajasini tashxislash metodlari. - Toshkent: Kamalak, 2002. - 134 b.
3. Abdullayeva Sh. A., Axatova D. A., Sayitov S. S. va boshkalar. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. - T.: Fan, 2004. - 198 b.
4. Abdullayev A. Talaba va sport. - Toshkent: Moliya, 2015. - 168 b
5. ZIYO.NET.